

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.3.01

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)"1941/1942"

Ярмиш О. Н.,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-4811-4520

Греченко В. А.,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін факультету № 6,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
заслужений працівник освіти України
ORCID: 0000-0002-6046-0178

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЛІЦІЇ УРСР У ЛИСТОПАДІ 1941 - СЕРЕДИНІ СІЧНЯ 1942 РОКІВ

Досліджуються основні аспекти та напрями діяльності органів міліції в один з найважчих періодів радянсько-німецької війни - кінець 1941 р. – початок 1942 р. Виявлено, що основною проблемою, яка утруднювала діяльність міліції в цей час, був значний некомплект кадрів, особливо серед оперуповноважених та інспекторів. Головна увага в роботі міліції в цей час приділялася протидії бандитизму і дезертирству, виявленню ухильників від мобілізації, боротьбі з мародерами, грабіжниками, крадіями та іншими кримінальними злочинцями, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності спекулянтів та розкрадачів державної власності.

Ключові слова: Україна, історія держави та права, Друга світова війна, міліція, кадри, злочинність.

Постановка проблеми. Якщо розглядати тисячолітню історію органів охорони правопорядку в цілому, то найбільший науковий та практичний інтерес серед усіх періодів їхньої діяльності становлять переломні етапи розвитку держави та

соціуму. Тому аналіз саме цих періодів дає змогу більш глибоко та всебічно виявити, переосмислити та узагальнити роль та місце вказаних органів в загальній генезі держави та її інституцій, виявити кореляцію між викликами конкретного часу та пе-

ретвореннями у діяльності органів охорони правопорядку. Під таким кутом зору дослідження діяльності міліції в Україні на початковому, найскладнішому етапі радянсько-німецької війни (кінець 1941 р. – початок 1942 р.) має безсумнівну актуальність та практичний інтерес, так як і сьогодні поліції України доводиться діяти в умовах широкомасштабної російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки в Україні була підготовлена низка дослідницьких робіт, де висвітлювалися різні аспекти діяльності міліції УРСР в період радянсько-німецької війни. Це дисертації Д. Б. Лобоженка «Міліція радянської України в період 1941–1945 років : історико-правове дослідження» (2016 р.) [1], С. А. Саблука «Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922–1960 рр.» (2017 р.) [2], О. В. Пристайко «НКВС-МВС УРСР (1934–1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження)» (2021 р.) [3]. Деякі елементи даної проблематики висвітлювалися також у статті О. М. Бандурки та В. А. Греченка «Діяльність міліції Харківщини у 1941 році (воєнний період) (До 80-річчя початку німецько-радянської війни)» (2021 р.) [4]. Проте вони присвячені розгляду більш тривалого історичного періоду або діяльності міліції в одному окремому регіоні республіки, тому деякі важливі аспекти даної проблематики в них розглядаються частково. Отже, вказана тема не знайшла ще свого повного висвітлення. При її дослідженні автори спираються на джерела, віднайдені в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному

архіві громадських об'єднань України, Галузе-вому державному архіві СБУ України.

Постановка завдання. Автори поставили своєю метою дослідження головних аспектів діяльності міліції УРСР в найскладніший період радянсько-німецької війни (листопад 1941 р. - середина січня 1942 р.) Ця мета конкретизується в таких завданнях:

- проаналізувати стан кадрового забезпечення міліції у вказаний період;

- висвітлити основні напрями діяльності міліції республіки щодо протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Проблема комплектування кадрів органів внутрішніх справ упродовж усієї її історії була гостроактуальною та такою, що потребувала суттєвого покращення. Вже в перші місяці радянсько-німецької війни ситуація з кадровим забезпеченням органів охорони правопорядку істотно погіршилася. Це було пов'язано з тим, що значна кількість працівників (до 30%) була мобілізована на фронт зразу після початку війни, і цей процес продовжувався й пришвидшувався надалі. Після початку війни НКВС УРСР направив до Червоної Армії 5000 осіб технічного персоналу оперативних відділів та особового складу неоперативних відділів та управлінь, що звільнилися у зв'язку зі скороченням штату, а жінки були евакуйовані у тиліві області [1, с. 108]. У зв'язку з тимчасовою окупацією території України та на підставі наказу НКВС УРСР від 22 вересня 1941 р. деякі обласні управління внутрішніх справ були розформовані. Інші обласні управління були прикомандировані у розпорядження начальників УНКВС

інших областей, відділу кадрів НКВС СРСР. Ліквідація неоперативних управлінь та відділів дозволила використовувати 1500–1600 осіб оперативного складу цих підрозділів за наказом НКВС для укомплектування особливих відділів та оперативних груп Південно-Західного фронту. Внаслідок реорганізації управлінь, відділів (відділень) міліції, запровадженій мобілізації штат міліції УРСР зменшився. З об'єднанням НКВС та НКДБ змінився і його склад, а разом з ним і склад Головного управління РСМ, який налічував 65–70 осіб замість 115 у довоєнні часи [5, арк. 10]. Підрозділи міліції комплектувалися, переважно, за рахунок осіб похилого віку, непризовної молоді та жінок, що прийшли з підприємств та цивільних установ. У результаті станом на 16 жовтня 1941 р. тільки в Харківській області штат міліції нараховував 1867 осіб, з них 167 – технічного та 1168 – рядового складу. Перед ними стояли складні завдання з оволодіння міліцейською професією та навичок міліцейської служби. Жінки, як і чоловіки, несли постову службу, регулювали вуличний рух, виконували функції дільничних, старших інспекторів [1, с. 109].

Станом на листопад 1941 р. реорганізований апарат НКВС УРСР мав у своєму складі: 1-е управління, яке займалося розвідувальною діяльністю. До штату підрозділу входило 54 особи. Залежно від ситуації, яка складалася в умовах воєнного стану, управління збільшувалося до 110–120 осіб та підлягало використанню на роботі з проведення розвідки на території супротивника. Зокрема, близько 80 співробітників використовувались на роботі в оперативно – розвідувальних групах, які перебува-

ли безпосередньо на лінії фронту з дислокацією по місцю розташування штабів армій, а близько 40 осіб перебували у місці дислокації апарату НКВС УРСР і мали здійснювати координацію роботи зазначених груп. 2-ге управління – виконувало функції із контррозвідувальної діяльності. До його штату входило близько 120 співробітників. Зберігалось повністю і використовувалось безпосередньо на лінії фронту, створюючи контррозвідувальні групи при штабах армій. Для координації їхньої діяльності в апараті НКВС УРСР залишалось 35-40 співробітників. 4-й відділ займався організацією та діяльністю партизанських загонів. Його штат становив 48 осіб і в подальшому збільшувався до 80 співробітників. Місце дислокації – при штабі Південно-Західного Фронту. 4-й спецвідділ (урядового зв'язку) – штат у кількості 17 співробітників повністю зберігався. 3-є управління (секретно-політичне), на яке покладалось оперативне обслуговування об'єктів, що збереглися, але були евакуйовані на території інших республік СРСР. Також до складу НКВС УРСР входили: Головне управління міліції, управління таборів і колоній, адміністративно-господарське управління, 1-й спецвідділ (обліково-статистичний), 2-й спецвідділ (радіорозвідка та радіоконтррозвідка), 5-й спецвідділ (шифрувальної та дешифрувальної роботи), відділ кадрів, фінансовий відділ. Указані підрозділи в цілому використовувались за призначенням, але їхні штати були значно скорочені. Підлягали ліквідації Управління пожежної охорони, тюремне управління, 3-й спецвідділ (зовнішнього спостереження).

Просування ворожих військ вглиб території України вимагало

відповідної передислокації і органів НКВС. Так, у вересні 1941 р. частина апарату НКВС УРСР була евакуйована до м. Харкова, згодом – до м. Старобільська та с. Мілового Во-

рошиловградської області. Особовий склад наркомату використовувався у проведенні оперативних заходів на території Харківської області [6, с. 21].

Таблиця 1. Кадри Управління міліції (УМ) НКВС УРСР [7, с. 43-44].

Назва підрозділу	За штатом	У наявності	Некомплект
Керівництво	3	1	2
Начальники відділів	10	6	4
Заступники нач.відділів	9	7	2
Помічники нач.відділів	2	0	2
Нач. секретаріату	1	0	1
Начальники відділень	29	15	14
Заступники нач.відділень	1	1	0
Ст. оперуповнов.	26	7	19
Оперуповноваж.	33	2	31
Помічники оперуповноваж.	3	1	2
Ст.інструктори політ-відділу	5	2	3
Ст.експерти	2	0	2
Експерти	3	0	3
Фотографи	1	0	1
Ст.інспектори	27	5	22
Інспектори	20	3	17
Помічники інспекторів	3	0	3
Ст. інженерів	4	3	1
Інженерів	1	1	0
Адмін. техн. і рядов. склад	48	2	46
Всього	231	56	175

Отже, дефіцит кадрів був у всіх ланках управління, але найбільшим – серед оперуповноважених та інспекторів. Щодо окремих областей, які ще не знаходилися в окупації. По Воро-

шиловградській обл. – всього співробітників було за штатами 2074, у наявності - 1823, некомплект склав 251. По Харківській обл. - всього 3186, у наявності - 519, некомплект –

2667. По Сталінській обл. - всього - 3895, у наявності - 798, некомплект - 3097 [7, с. 45-47].

Такі категорії працівників, як дільничні уповноважені, працівники обліково-військових столів, паспортисти та міліціонери, у своїй більшості були звільнені з органів безпосередньо начальниками УМВС на місці і передані у військкомати за місцем їхньої дислокації після евакуації, місцезнаходження вказаних категорій на той момент було невідоме.

Що стосується окремої частини оперативного складу, звільненого тому, що оплата їхнього утримання була припинена у зв'язку з втратою територій, то вони спрямовувалися у війська НКВС з охорони територій Південного та Південно-Західного фронтів, а також у Особливі відділи частин діючої армії. За вказаний період було спрямовано: в охорону ти-

лу Південного фронту - 225 осіб, Південно-Західного - 178, в Особливі відділи - 300. Значна кількість працівників опинилася в оточенні та ворожому тилу і до початку 1942 р. не повернулася: по УМ НКВС УРСР - 27 осіб, по областям УРСР - 5074. У оточенні у вересні 1941 р. опинилося 1835 співробітників НКВС, в тому числі нарком внутрішніх справ УРСР В. Т. Сергієнко¹, його заступники Т. А. Строкач², Р. В. Крутов³ та І. І. Горбенко.⁴ Станом на 15 листопада 1941 р. з оточення вдалося вийти та прибути у розпорядження НКВС УРСР лише 388 співробітникам, з них оперскладу - 189 осіб, техскладу, працівників неоперативних відділів, міліції - 199 осіб [8, арк. 59-60].

Крім того, частина працівників була звільнена внаслідок хвороби або ж, отримавши короткотермінові

¹ Сергієнко Василь Тимофійович (1903-1982). У органах держбезпеки з 1927 р. Мав лише початкову освіту. Причетний до репресій кінця 1930-х - початку 1940-х рр., в тому числі проти українського національно-визвольного руху. У 1941-1943 рр. - нарком внутрішніх справ УРСР. Обставини його виходу з оточення є не до кінця з'ясованими і сумнівними. Далі працював наркомом внутрішніх справ Кримської АРСР, був одним з організаторів депортації кримських татар. З 1945 р. - генерал-лейтенант. У 1954 р. звільнений з МВС як особа, що дискредитує начальницький склад. У 1955 р. був позбавлений звання генерала та державних нагород. До 1963 р. проживав у Харкові, працював у автотранспортній галузі, у тому ж році вийшов на пенсію і переїхав до Києва, де мешкав до кінця життя.

² Строкач Тимофій Амвросійович (1903-1963). У органах держбезпеки з 1924 р. У 1941 - 1946 рр. - заступник народного комісара внутрішніх справ Української РСР. Одночасно у 1942 - 1944 рр. - начальник Українського штабу (радянського) партизанського руху. 1946-1956 рр. (з невеликою перервою) міністр внутрішніх справ УРСР. 1956 - 1957 рр. - заступник міністра внутрішніх справ СРСР, генерал-лейтенант (1944 р.). 1957 року звільнений у відставку «через хворобу». Був одним з головних організаторів масових репресій проти населення України, особливо, після 1945 р.

³ Крутов Роман Васильович (1903-1987). У органах держбезпеки з 1936 р. Причетний до репресій кінця 1930-х - початку 1940-х рр. проти українського національно-визвольного руху в Західній Україні. У 1941 р. - заступник наркома внутрішніх справ УРСР по кадрам. Обставини його виходу з полону є не до кінця з'ясованими і підозрілими. Перебував у таборі військовополонених в Охтирці, звідки ніби-то був відпущений німцями та перейшов лінію фронту. Але з посади замнаркома був звільнений у 1942 р. У 1949 р. понижений у званні з полковника держбезпеки до підполковника. У 1954 р. звільнений з МДБ за станом здоров'я, але після цього прожив ще 33 роки.

⁴ Горбенко Іван Іванович (1903-1983). В органах міліції з 1939 р., до цього працював у компартійних органах. У 1939-1941 рр. - начальник УРСМ НКВС, у 1941-1943 рр. - заступник наркома внутрішніх справ УРСР. Далі - начальник обласних управлінь МВС. Генерал-майор з 1945 р. У 1960 р. звільнений з МВС за станом здоров'я.

відпустки, до місця роботи не повернулися: по УМ НКВС УРСР таких було 4, по областям УРСР – 7. Таким чином, загальний некомплект по УМ НКВС УРСР та по Ворошиловградській, Сталінській та Харківській областях складав 6190 осіб [7, арк. 48]. Резерву, який був здатен замінити некомплект органів міліції, на той час не було. Єдиним джерелом поповнення могла слугувати охорона військового тилу Південного та Південного-Західного фронтів, де були зосереджені звільнені працівники міліції Молдавської РСР, управлінь НКВС УРСР Львівської, Чернівецької та Кіровоградської областей та незначна кількість працівників з інших областей. З указаних працівників була сформована дивізія, до якої входили не лише рядові міліціонери, але й співробітники начальницького та оперативного складу. Для точного визначення кількості працівників міліції УРСР та їхнього категорійного обліку до місця їхньої дислокації був відряджений працівник відділу кадрів.

Враховуючи значну кількість працівників міліції УРСР, які виїхали у відрядження, супроводжуючи евакуйовані в тил матеріали, а також тих, хто самовільно виїхав в інші республіки Союзу і не повернувся до того часу, у доповідній в.о начальника УМ НКВС М. О. Дятлова⁵ від 19 січня 1942 р. (написаній в с. Мілове Ворошиловградської обл.), на ім'я наркома В.Т. Сергієнка, пропонувалося найцінніших з них відізва-

ти для поповнення некомплекту, а працівників міліції, що входять до складу дивізії з охорони тилу Південного фронту, що нараховував не менше 5000 співробітників міліції Української та Молдавської РСР, використати для поповнення некомплекту міліції територій Української РСР, що звільнялися.

Значний некомплект дільничних уповноважених істотно впливав на роботу міліції, як у містах, так і особливо у сільській місцевості, тому пропонувалося організувати короткотермінові курси дільничних уповноважених, пропустивши через них найперспективніших та таких, що заслуговують на висунення міліціонерів, які перебували в дивізії з охорони тилу.

З початком війни до функцій органів міліції додалися: боротьба з порушниками правил військового обліку, з дезертирами та особами, що ухилялися від служби в армії, з мародерами, панікерами та розповсюджувачами різного роду провокаційних чуток, виявлення ворожих агентів, провокаторів та інших злочинних елементів, боротьба з розкраданнями військових вантажів [3, с. 136].

Основна увага частин та органів міліції була спрямована на протидію бандитизму і дезертирству, на виявлення тих, хто ухиляється від мобілізації, на боротьбу з мародерами, грабіжниками злодіями та іншими кримінальними злочинцями, а також на виявлення та притягнення

⁵ Дятлов Михайло Олексійович (1901- 1978). У міліції з 1918 р. У 1929 — 1932 рр. — начальник карного розшуку Київської міської міліції. У червні 1941 — серпні 1942 року – в.о. начальника УМ НКВС. У 1943 - 1954 рр.— заступник народного комісара, а потім - міністра внутрішніх справ Української РСР. 1954 року звільнений «у зв'язку із хворобою» на пенсію. Комісар міліції 2-го рангу (1946 р.)

до кримінальної відповідальності спекулянтів та розкрадачів соціалістичної власності.

Після поразки радянських військ під Києвом у вересні 1941 р. дезертирство набуло великих масштабів. Восени 1941 р. у Харківському військовому окрузі на станцію зосередження прибуло лише 43% осіб, які підлягали призову. Втікали у тил і керівники областей та районів. Наприклад, самовільно виїхали в тил керівники підпільних обкомів Сумської, Полтавської, Волинської областей. У Сумській області тилові райони ворога самовільно залишили 14 секретарів підпільних райкомів [2, с. 226-227].

6 грудня 1941 р. була видана директива наркома внутрішніх справ СРСР «Про заходи по боротьбі з дезертирством». У ній наказувалося наркомам внутрішніх справ, начальникам обласних управлінь НКВС особисто очолити боротьбу з дезертирством. З цією метою у великих населених пунктах, там, де вимагається, організувати заслони, дозори та патрулювання, використовуючи для цього органи міліції та винищувальні батальйони. У областях, де оголошено військовий стан, у місцях можливої концентрації підозрілих елементів (вокзали, порти, пристані, залізничні станції) провести вербування агентури, організувавши регулярну перевірку документів у підозрілих осіб. Про результати проведеної ро-

боти вимагалось доповідати що десять днів [9, с. 136].

У результаті проведених оперативних заходів за два з половиною місяці було затримано: шпигунів – 26, дезертирів – 6968, ухильників від мобілізації – 31844, грабіжників – 18, мародерів – 518, крадіїв – 795, порушників паспортного режиму – 3860 [7, арк. 49]. Як бачимо, найбільше було затримано ухильників від мобілізації, що свідчить про небажання багатьох у цей період воювати за радянську владу, яка принесла вже чимало бід на територію України. Багато було також порушників паспортного режиму, що зрозуміло в період значного переміщення населення під час відступу Червоної армії, евакуації та певного хаосу в транспортному сполученні.

Необхідно відзначити, що припинення просування німецьких військ та перехід Червоної армії у наступ значною мірою скоротили кількість дезертирів: у листопаді було затримано 3211 дезертирів, 11801 ухильників від мобілізації, у грудні відповідно 3148 і 16906, за 15 днів січня – 609 і 3137 [7, арк. 50]. Ця робота продовжувалася досить активно, шляхом посилення місцевих апаратів за рахунок працівників обласних та центрального апаратів міліції. Інтенсивність заходів з цього напрямку роботи підтверджується також кількістю перевірених об'єктів:

Таблиця 2. Кількість об'єктів, перевірених міліцією [7, арк. 50].

Назва об'єкту	Листопад	Грудень	15 днів січня
Держ.установ, підприємств, бараків, гуртожитків	520	940	434

Домоволодінь	57004	103162	46688
Притонів, не- лег.ночліжок	966	2591	1326

Характерною особливістю випадків бандитизму, які мали місце в цей час, було те, що банди формувалися, в основному, з дезертирів, які мали кримінальне минуле і проникли до лав Червоної армії. Ці злочинці, дезертируючи з Червоної армії, захоплювали з собою зброю, яку використовували для скоєння злочинів. Так, 4 грудня 1941 р. на території Мостовського району Ворошиловградської обл. дезертири з Червоної армії: Пурик, - в минулому кримінальник, Панкратов, Ладиженко і Кученко під виглядом працівників міліції проникли у квартири Кириленка, Приходька, Бондаря і, пограбувавши їх, втекли. 8 грудня 1941 р. при затриманні вказаних злочинців у квартирі притонотримувача Пурика, вони вчинили збройний опір, відкривши вогонь з гвинтівок та кидаючи гранати, але всі бандити були затримані, у них були вилучені гвинтівки, револьвери та гранати. Слідство встановило, що учасники цієї банди скоїли ще низку аналогічних злочинів.

26 грудня 1941 р. на території Ровеньківського району Ворошиловградської обл. був затриманий дезертир Червоної армії Новіков, у якого було вилучено обріз гвинтівки з набоями. Слідством було встановлено, що Новіков був організатором бандугруповання, що складалося з 7 озброєних дезертирів, що вчинили пограбування з убивством громадянина Снітлера [7, арк. 51].

З метою недопущення проникнення зброї у руки кримінальних елементів і вилучення його у насе-

лення, органами міліції була вжити низка заходів, в результаті яких було вилучено: гвинтівок - 724, револьверів - 166, кулеметів - 4, гранат - 1141, набоїв - 54048 [7, арк. 51].

У зв'язку з наближенням фронту діяльність торгових організацій, як у містах, так і в селах, була дезорганізована, а в окремих випадках і зовсім згорнута. Недостатнє підвезення продуктів на ринок було використано спекулятивними елементами, які товари та продукти першої необхідності продавали за надзвичайно високими цінами. Так, наприклад, пачка махорки, вартістю 35 коп., продавалася спекулянтами за 50-60 рублів, літр олії, державна ціна якого була 12 рублів 50 коп., - за 180 рублів. За вказаний час було відкрито 956 кримінальних проваджень у справах по спекуляції, за якими притягнуто до кримінальної відповідальності 1003 особи [7, арк. 51]. Серед найхарактерніших справ зі спекуляції можна назвати такі. У місті Ворошиловграді була заарештована група спекулянтів, в яку входили: А. Довганюк - без певних занять, О. Шпаков - кримінальник, які роз'їжджали по районах області і займалися скупкою олії, тютюну і продавали їх за спекулятивними цінами. При обшуку у них була вилучена значна кількість олії. У Ворошилограді також заарештували М. Некраш - без певних занять, Є. Некраша, якого раніше судили за спекуляцію, Д. Антиховича, які систематично роз'їжджали селами і спекулювали олією. 21.01.1941 у Во-

рошилограді був затриманий В. М. Кузьменко, який продавав махорку по 60 рублів за пачку. У нього було вилучено 34 пачки махорки. У результаті цих заходів за вказаний час було передано до судово-слідчих органів 2630 справ, за якими засуджено: до вищої міри покарання – 308 осіб, до позбавлення волі від 3 до 10 років – 1199 осіб [7, арк. 52]. Як бачимо, заходи покарання було досить суворими і це зрозуміло з огляду на воєнний стан.

Разом з тим, як відзначалося у вище вказаній доповідній записці, результати боротьби з кримінально-

бандитськими та спекулятивними елементами були б ефективнішими, якби не була згорнута робота з агентурно-інформаційною мережею у низці районів областей, чому значно сприяла евакуація агентурно-оперативних обліків, а також відсутність нових вербувань замість інформаторів, які пішли в Червону армію. У зв'язку з цим органам міліції була надана практична допомога та встановлений контроль над агентурною роботою, в результаті чого агентурно-інформаційна мережа на початок 1942 р. складалася:

Таблиця 3. Склад агентурно-інформаційної мережі на початок 1942 р. [7, арк. 53].

Вид співробітництва	У відділах кримінального розшуку	У відділах БРСВ
Агентів	11	0
Інформаторів	625	256
Довірених осіб	1295	0

Для піднесення рівня роботи органів міліції на місця були відряджені оперативні групи з тих працівників, які знаходилися в резерві, а також працівників центрального апарату, які всебічно обстежили роботу і надали практичну допомогу управлінням міліції Ворошиловградської, Харківської областей, Міловському, Біловодському, Великотеплянському, Марківському, Старобільському, Сватівському, Нижньо-Дуванському районам. Обстеженням Біловодського, Великотеплянського, Марківського районів були встановлені факти бездіяльності з боку начальників органів, унаслідок чого начальник Біловодського РВМ Соболев був звільнений з посади, а на

начальників Великотеплянського і Марківського РВМ були накладені дисциплінарні стягнення. Разом з проведенням обстежень 22.12 1941 викликалися для інструктування начальники ВБРСВ Ворошиловградської, Харківської та Сталінської областей. У січні 1942 р. опергрупа, що складалася з 12 оперативних працівників центрального апарату, продовжувала працювати в селах Міловського району з метою виявлення дезертирів та організації боротьби з кримінальною злочинністю. У низку районів Ворошиловградської та Сталінської областей також були відряджені та проводили там роботу з надання практичної допомоги місцевим органам міліції опергрупи пра-

цівників міліції загальною чисельністю 36 осіб, що прибули з ворожого оточення. Для покращення роботи міліції М.О. Дятлов пропонував доукомплектувати її органи в Харківській, Сталінській та Луганській областях, а також сформувати апарат і органи міліції Сумської області. Слід відзначити, що його доповідна записка мала досить аналітичний та предметний характер і дає змогу відтворити ситуацію в міліції республіки в кінці 1941- на початку 1942 р.

Висновки. Основною проблемою, яка утруднювала діяльність міліції у вказаний період був некомплект кадрів, пов'язаний з складною воєнною ситуацією на фронті, загибеллю, евакуацією, перебуванням в оточенні, мобілізацією до складу діючої армії багатьох міліціонерів, в тому числі і керівного складу. Найбільшим був дефіцит кадрів серед оперуповноважених та інспекторів. У

підпорядкуванні НКВС УРСР залишався фактично апарат та співробітники міліції лише трьох областей: Харківської, Сталінської та Луганської. Значний некомплект органів міліції суттєво впливав на якість діяльності міліції, особливо у сільській місцевості. Основні напрями работ міліції в цей час були такими: протидія бандитизму і дезертирству, виявлення ухильників від мобілізації, що було масовим явищем, боротьба з мародерами, грабіжниками, крадіями та іншими кримінальними злочинцями, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності спекулянтів та розкрадачів державної власності. Особливістю цієї діяльності було те, що все це відбувалося в умовах війни, змін лінії фронту, пересуванням величезної кількості населення, що істотно ускладнювало управління роботою міліції.

Список використаних джерел

1. Лобоженко Д.Б. Міліція радянської України в період 1941-1945 років: історико-правове дослідження: дис.канд.юр.наук. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 201 с.
2. Саблук С.А. Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр.: дис... докт. юр. наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017.С.226-227.
3. Пристайко О. В. НКВС-МВС УРСР (1934-1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження): дис.канд.юр.наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021 272 с.
4. Бандурка О.М., Греченко В.А. Діяльність міліції Харківщини у 1941 році (воєнний період) (До 80-річчя початку німецько-радянської війни). *Право. ua*. 2021. № 2. С. 5-11.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 4620. Оп. 3. Спр. 104.Арк.10.
6. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. / авт. кол.: М.Г.Вербенський, О.Н.Ярмиш, В.О.Криволапчук та ін./за заг. ред. А.Б.Авакова ; Міністерство внутрішніх справ України ; Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України. У 8 томах. Т. 5. НКВС – МВС радянської України в Другій Світовій війні та в повоєнний період сталінської диктатури (22 червня 1941 р. – 5 березня 1953 р.). Харків: Мачулін, 2016. 980 с.
7. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 531. Арк. 43-54.

8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф.1. Оп. 22. Спр. 62. Арк. 59-60.

9. Про заходи по боротьбі з дезертирством: директива наркома внутрішніх справ СРСР. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.). Т. 5. С. 112-113.

O. Yarmysh, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine. Leading researcher of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4811-4520

V. Grechenko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Department of social and humanitarian disciplines of the Faculty No. 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs.

ORCID: 0000-0002-6046-0178

Activities of the police of the USSR in November 1941 – middle of January 1942

The main aspects and areas of activity of militia bodies in one of the most difficult periods of the Soviet-German war - the end of 1941 - the beginning of 1942 are studied. It was found that the main problem that hindered the activity of the militia in the specified period was the lack of personnel, connected with the difficult military situation at the front, the death, evacuation, stay in the environment, transition to the active army of many militiamen, in including management staff. There was a shortage of personnel among operational officials and inspectors. The biggest was the shortage of personnel among operational officials and inspectors. At that time, there was no reserve that was able to replace the incomplete militia force. The only source of replenishment could be the protection of the military rear of the Southern and South-Western fronts, where the dismissed workers of the Moldavian SSR, Lviv, Chernivtsi, and Kirovohrad regions and a small number of workers from other regions were concentrated. In fact, the apparatus and militia officers of only three oblasts remained under the command of the NKVD of the Ukrainian SSR: Kharkiv, Stalin, and Luhansk. Significant understaffing of militia bodies had a significant impact on the quality of militia activity, both in cities and especially in rural areas. The main areas of militia work at that time were as follows: combating banditry and desertion, identifying evasions from mobilization, which was a mass phenomenon, fighting against looters, robbers, thieves and other criminals, identifying and prosecuting speculators and thieves of state property. A characteristic feature of the cases of banditry that took place at that time was that the gangs were formed, mainly, from deserters who had a criminal past and infiltrated the ranks of the Red Army. The peculiarity of this activity was that all this took place in the conditions of war, changes in the front line, movement of a huge number of the population, which significantly complicated the management of the activities of the militia.

Keywords: *Ukraine, History of the State and Law, the Second World War, police, cadres, crime.*